

КОНЦЕПТУАЛЬНА СТРУКТУРИЗАЦІЯ ЗМІСТОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

CONCEPTUAL STRUCTURE OF CONTENT CHARACTERISTICS OF THE STATE ECONOMIC SECURITY

У статті розглянуто різні підходи до визначення сутнісно-змістовних характеристик економічної безпеки держави. Систематизовано три ключові концепції тлумачення економічної безпеки держави, такі як інституційно-правова, ресурсно-функціональна та превентивно-захисна. Інституційно-правова концепція базується на позиціонуванні економічної безпеки держави через призму такого формату організації владних інституцій та суспільно-економічного ладу. Ресурсно-функціональна концепція економічної безпеки базується на оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу держави. Превентивно-захисна концепція економічної безпеки держави орієнтована на позиціонування цього поняття через призму інституційно-ресурсної спроможності держави до формалізації превентивних механізмів протистояння загрозам внутрішнього та зовнішнього характеру.

Ключові слова: економічна безпека держави, змістовні характеристики, концептуальна структуризація, інституційно-правова концепція, ресурсно-функціональна концепція, превентивно-захисна концепція.

В статье рассмотрены различные подходы к определению сущностно-содержательных характеристик экономической безопасности государства. Систематизированы три ключевые концепции толкования экономической безопасности государства, такие как институционально-правовая, ресурсно-функциональная и превентивно-защитная. Институционально-правовая концепция базируется на позиционировании экономической безопасности государства через призму такого формата организации властных институтов и общественно-экономического строя. Ресурсно-функциональ-

ная концепция экономической безопасности базируется на оптимизации использования природно-ресурсного потенциала государства. Превентивно-защитная концепция экономической безопасности государства ориентирована на позиционирование этого понятия через призму институционально-ресурсной способности государства к формализации превентивных механизмов противостояния угрозам внутреннего и внешнего характера.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, содержательные характеристики, концептуальная структуризация, институционально-правовая концепция, ресурсно-функциональная концепция, превентивно-защитная концепция.

In the article it was discussion the different approaches to the definition of substantive and content characteristics of economic security of the state. Three key concepts for interpreting the economic security of the state, including institutional and legal, resource-functional and preventive-protective, are systematized. The institutional and legal concept is based on the positioning of the state's economic security through the prism of such a format of organization of power institutions and socio-economic system. The resource-functional concept of economic security is based on optimizing the use of the natural resource potential of the state. The preventive and protective concept of state economic security is oriented towards positioning this concept through the prism of the institutional and resource potential of the state to formalize preventive mechanisms for confronting threats of internal and external character.

Key words: state economic security, content characteristics, conceptual structuring, institutional and legal concept, resource-functional concept, preventive-protective concept.

УДК 330+355.746.1(477):355.01:339.5

Волошин В.І.

к. е. н., с. н. с., директор
Регіональний філіал
Національного інституту стратегічних
досліджень у м. Львові

Постановка проблеми. Економічна безпека держави – складна динамічна система, що потребує постійного моніторингу та управління стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз задля забезпечення позитивного впливу на розвиток соціально-економічної сфери, покращення показників макро-економічного розвитку, забезпечення якісних та необхідних структурних зрушень, інституціональних реформ, формування системи конкурентоспроможності національного господарства. Для країн з транзитивною економікою, до яких, попри визнання економіки ринковою, можна віднести Україну, характерною є несформованість цілісної системи економічної безпеки держави, що зумовлене недосконалістю інституційного середовища, розбалансованістю його структури, переважанням ролі неформальних інститутів над формальними в процесі прийняття управлінських рішень, високим рівнем інтеграції представників влади та бізнесу,

надмірною монополізацією окремих ринків, недобросовісною конкуренцією, недостатньою ефективністю функціонуючих ринкових механізмів, що посилює внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні проблеми забезпечення економічної безпеки держави на різних ієрархічних рівнях управління стали об'єктом досліджень таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, Б. Бузан, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Геєць, Я. Жаліло, Г. Козаченко, О. Ляшенко, К. Мердок, А. Мокій, Г. Пастернак-Таранушенко, А. Сухоруков, М. Флейчук. Попри наявність численних науково-практичних розробок, структуризація змістовних характеристик економічної безпеки держави так і не здійснена через складність, багатокomпонентність та багаторівневість досліджуваного поняття.

Постановка завдання. Метою роботи є здійснення концептуальної структуризації змістовних характеристик економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність безпеки є фундаментальною передумовою гарантування стабільного розвитку соціально-економічних систем в просторово-часовому вимірі, що формує можливості для нарощення їх потенціалу, підвищення ефективності функціонування та своєчасного досягнення вибраних стратегічних і тактико-оперативних цілей з урахуванням наявного ресурсного базису. У тлумачному словнику В. Даля термін «безпека» трактується як відсутність небезпеки, збереженість, надійність об'єкта (системи). Антагонічним поняттям є «небезпека», що позиціонується як ненадійність і загрозливість [5]. Таким чином, ці поняття є діаметрально протилежними та характеризують здатність соціально-економічної системи (об'єкта) гарантувати надійність виконання покладених на неї функцій в динаміці протягом тривалого часу. Водночас неможливо досягнути абсолютного стану безпеки розвитку об'єкта (системи), який би характеризувався цілковитою відсутністю дестабілізуючих впливів та загроз, адже природа останніх походить із умов невизначеності середовища функціонування цільового об'єкта (системи), що є невід'ємним атрибутом проведення поступальних просторово-часових змін, без яких неможливо забезпечити підтримку процесів розвитку та покращення стану об'єкта (системи). Тому якісною характеристикою безпеки є її здатність утримання в гранично-допустимих межах дестабілізуючого впливу ризиків і загроз на процеси функціонування соціально-економічної системи, що гарантує можливість останньої безперебійно реалізовувати покладені на неї функції та виконувати поставлені завдання.

Очевидно, що фундаментальною структурною компонентою безпеки є її економічна складова, адже остання не лише формує ресурсний базис для забезпечення безпеки людини, суспільства та держави загалом, але й покликана гарантувати соціальні аспекти захисту їх інтересів в умовах фінансово-економічної та інформаційної глобалізації. В структурі ієрархічних рівнів національної економіки системно-утворюючою є економічна безпека держави, що визначає параметри функціонування суб'єктів інституційно-економічного обміну на макро-, мезо- та мікрорівнях. Економічна безпека держави є динамічною категорією, що характеризує її інституційну спроможність мобілізувати ресурсні потужності щодо протидії дестабілізуючому впливу загроз на процеси суспільно-економічного розвитку, гарантування захисту інтересів її населення та покращення рівня його добробуту в просторово-часовому вимірі.

Серед науковців існують різні підходи до визначення сутнісно-змістовних характеристик еконо-

мічної безпеки держави. Опрацювання науково-методологічних положень учених дало змогу систематизувати три ключові концепції тлумачення цього поняття, такі як інституційно-правова, ресурсна-функціональна та превентивно-захисна.

Інституційно-правова концепція базується на позиціонуванні економічної безпеки держави через призму такого формату організації владних інституцій та суспільно-економічного ладу, за якого забезпечуються гарантування дотримання фундаментальних прав і свобод громадян, задоволення та захист їх ключових інтересів, ефективна реалізація функцій держави в розрізі головних сфер суспільно-економічного життя, становлення та ресурсна підтримка процесів сталого розвитку держави в умовах динамічних змін глобалізаційного характеру. Прихильниками цієї концепції є, зокрема, А. Архіпов [1], Б. Губський [4], В. Мунтіян [13]. Ця концепція орієнтована на проектування такої інституційно-економічної структури держави, що адекватна її реальним викликам і загрозам, які сформувались на конкретний період часу. Інституційно-правова концепція економічної безпеки держави характеризується спрямованістю на побудову раціонально-збалансованої структури формальних і неформальних інститутів, функціонування яких спрямоване на мінімізацію ризиків конфліктів інтересів у процесі суспільно-економічного обміну та максимізацію ефективності функціонування національної економіки на всіх її ієрархічних рівнях.

Спрямованість на гарантування раціонального використання наявних ресурсних потужностей передбачає ресурсно-функціональна концепція економічної безпеки держави. Ідеологами дотримання цієї концепції в контексті дослідження теоретико-методологічних і прикладних аспектів державної політики забезпечення економічної безпеки є Т. Васильців [2], О. Власюк [3], Г. Пастернак-Таранушенко [14] та інші вчені. Ресурсно-функціональна концепція економічної безпеки базується на оптимізації використання природно-ресурсного потенціалу держави, що дає змогу максимізувати ефективність процесів соціально-економічного розвитку на мікро-, мезо- та макрорівнях, формувати передумови для вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій, гарантувати соціальну справедливість розподілу матеріальних благ у процесі суспільно-економічного обміну та утверджувати засади раціонального природокористування в контексті становлення процесів сталого розвитку. Ця концепція орієнтована на мобілізацію ресурсного базису держави щодо підвищення ефективності господарських процесів, що, з одного боку, формує можливості для покращення добробуту населення, зростання рівня якості життя та максимізації задоволення його першочергових інтересів, а з іншого боку, ство-

рює передумови для побудови захисних механізмів протидії дестабілізуючим впливам в умовах наростаючих глобалізаційних викликів фінансово-економічного та інформаційного характеру на засадах мінімізації ризиків ірраціонального природокористування та загострення соціально-екологічних дисбалансів у державі.

Превентивно-захисна концепція тлумачення сутнісно-змістовних характеристик економічної безпеки держави головним чином орієнтована на позиціонування цього поняття через призму інституційно-ресурсної спроможності держави до формалізації превентивних механізмів протистояння загрозам внутрішнього та зовнішнього характеру в умовах підвищеної невизначеності та динамічних змін параметрів економічного середовища. Постулати цієї концепції стали об'єктами досліджень таких учених, як В. Геєць [12], Я. Жаліло [7], А. Сухоруков [15]. Превентивно-захисна концепція економічної безпеки держави передбачає спрямованість на своєчасне виявлення та попередження загроз, що дає змогу мінімізувати їх руйнівний вплив на процеси господарювання та забезпечувати підтримку стабільності соціально-економічного розвитку держави в просторово-часовому вимірі. Очевидно, що формалізація захисних механізмів потребує трансформації наявних ресурсних потужностей у побудову розвиненого військово-оборонного комплексу, справедливої правоохоронної системи, дієвих органів антикорупційної інфраструктури та неупередженої системи судочинства, без яких неможливо адекватно реагувати як на внутрішні, так і на зовнішні загрози. Актуалізація превентивно-захисної концепції економічної безпеки держави посилюється в умовах загострення протистоянь на міждержавному рівні в процесі боротьби за ресурси та глобального розподілу сфер впливу, що посилює прояви дестабілізуючого впливу загроз гібридного характеру, механізми протидії яким перебувають лише в процесі становлення.

Слід відзначити, що надання виключної пріоритетності одній з виділених концепцій в процесі дослідження теоретико-методологічних та прикладних засад реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки держави є помилковим. Адже категорія економічної безпеки держави є комплексним міждисциплінарним поняттям, визначення сутнісно-змістовних характеристик якої потребує активізації досліджень у сегменті обґрунтування специфіки побудови адекватного формального й неформального інституційного базису держави, впровадження інноваційних підходів до організацій раціонально-ефективного використання природно-ресурсного потенціалу та спрямування ресурсно-управлінської підтримки на розбудову превентивно-захисних механізмів адекватного реагування на загрози та протидію

ним, зокрема загрози гібридного характеру. Тому в процесі дослідження економічної безпеки держави цілком очевидно є орієнтація на одночасне врахування її сутнісно-змістовних компонент інституційно-правової, ресурсно-функціональної та превентивно-захисної концепцій, що забезпечить збалансованість під час побудови прикладних засад державної політики у сфері безпеки та мінімізує проектні ризики формалізації структурної побудови системи її забезпечення.

О. Власюк розглядає поняття економічної безпеки через призму структурно-функціонального аспекту, що формалізує сукупність взаємопов'язаних систем безпеки, які відображають функціонування окремих «блоків» або сфер економічної системи держави. В цьому контексті стратегічною метою реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки держави визначено досягнення такого рівня розвитку економіки, за якого гарантуються оптимальні умови для життя й розвитку особистості, забезпечення соціально-економічної та військово-політичної стабільності суспільства, збереження цілісності держави, успішного протистояння впливу зовнішніх та внутрішніх загроз. Економічна безпека держави позиціонується як трирівнева (національний, регіональний та місцеве самоврядування) система з розвинутими горизонтальними зв'язками (на кожному із зазначених рівнів), яка характеризується самодостатністю системи, забезпечує стійкість економіки від негативних зовнішніх та внутрішніх дій, а також забезпечує підтримку процесів її поступального розвитку. У зв'язку з цим виділено два структурно-функціональні аспекти економічної безпеки держави: 1) характеристика економічної системи щодо стійкості, розвитку та самодостатності в умовах динамічних змін економічного середовища; 2) вертикально-інтегрована надбудова системи економічної безпеки держави, що зумовлена структурою організації владних інституцій та формалізується через відносини органів державної влади та учасників суспільно-економічного обміну на макро-, мезо- та мікрорівнях [3, с. 22, 36–37].

Колектив авторів під керівництвом О. Жихор та О. Барановського позиціонують економічну безпеку держави як систему забезпечення стійкості та самодостатності національної економіки, що зберігає свою цілісність і здатність до саморозвитку, незважаючи на несприятливі внутрішні та зовнішні загрози. При цьому системоутворюючими характеристиками економічної безпеки держави науковці вважають:

– самодостатність економічної системи (наявність природних ресурсів, промисловий потенціал, конкурентоспроможність продукції, кваліфіковані трудові ресурси, ефективне оподаткування, раціональне використання ресурсів);

– стійкість економічної системи (політична стабільність, зайнятість населення, правоохоронна система, соціальні гарантії, фінансово-банківський сектор, соціально-економічна інфраструктура, добробут населення, ефективне управління);

– розвиток економічної системи (науково-технічний потенціал, матеріально-технологічне забезпечення економіки, система освіти, інтеграційно-коопераційні взаємозв'язки, інвестиційно-інноваційна сфера) [6, с. 18–19].

Очевидно, що внесення дисбалансів у будь-яку з виділених характеристик економічної безпеки порушує принцип системності державної політики її забезпечення, що ускладнює реалізацію базисних функцій держави та посилює дестабілізуючий вплив загроз на процеси її сталого розвитку в просторово-часовому вимірі. Економічна безпека є складною багатофакторною категорією, що характеризує здатність національної економіки до здійснення процесів розширеного відтворення в контексті задоволення потреб населення, протидії загрозам стабільному розвитку держави та забезпечення динамічної конкурентоспроможності господарських комплексів як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках [8, с. 45]. Науково-прикладні положення, викладені в розробленій Інститутом економіки та прогнозування НАН України «Концепції економічної безпеки України» під керівництвом В. Гейця, визначають економічну безпеку держави як спроможність національної економіки забезпечити свій вільний незалежний розвиток, утримати стабільність громадянського суспільства, а також гарантувати достатній оборонний потенціал держави в умовах наростаючих глобальних викликів та загроз [9]. Економічну безпеку держави позиціонують через призму такого стану економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів країни, здійснюється ресурсна підтримка соціально-орієнтованих процесів її розвитку [10, с. 27]. С. Пирожков тлумачить економічну безпеку держави з точки зору сукупності умов, за яких зберігається спроможність країни відстоювати свої економічні інтереси, задовольняти в довгостроковій перспективі потреби суспільства та держави, генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення її поступального стабільного розвитку, дієвим чином протистояти наростаючим загрозам та ефективно використовувати наявні конкурентні переваги національної економіки в умовах глобалізації процесів суспільно-економічного обміну [11, с. 7]. Таким чином, економічну безпеку держави слід трактувати як ресурсно-функціональну спроможність національної економіки та владних інституцій до задоволення потреб населення, захисту його економічних інтересів, підвищення рівня добробуту суспільства на засадах раціонального використання природно-ресурсного

потенціалу держави, а також формування превентивних механізмів протидії наростаючим викликам і загрозам в умовах глобалізації суспільно-економічних відносин.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, безпека є міждисциплінарним поняттям, що дає змогу екстраполювати його на всі сфери суспільного життя. Потреба гарантування достатнього рівня безпеки розвитку соціально-економічної системи (об'єкта) обумовлюється специфікою внутрішньої свідомості людини (особистості), яка може сконцентруватись на досягненні поставлених цілей та максимізувати реалізацію власного потенціалу лише в умовах, що гарантують надійний захист її життя, здоров'я та інтересів. У зв'язку з цим функція безпеки є основоположною в контексті забезпечення підтримки процесів розвитку соціально-економічних систем. При цьому фундаментальною структурною компонентою безпеки є її економічна складова, яка не лише формує ресурсний базис для забезпечення безпеки людини, суспільства та держави загалом, але й покликана гарантувати соціальні аспекти захисту їх інтересів в умовах фінансово-економічної та інформаційної глобалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Архипов А., Городецкий А., Михайлов Б. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения. Вопросы экономики. 1994. № 12. С. 36–42.
2. Васильців Т. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 384 с.
3. Власюк О. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. 48 с.
4. Губський Б. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. Київ, 2001. 122 с.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Санкт-Петербург: Диамант, 1998. 2400 с.
6. Економічна безпека: підручник / авт. кол.; за ред. О. Жихор, О. Барановського. Київ: УБС НБУ, 2015. 467 с.
7. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. Київ: Сантинганга, 2001. 224 с.
8. Засадко В. Економічна безпека урбанізованих територій України: монографія. Київ: НІСД; видавництво ННБК «АТБ», 2016. 360 с.
9. Концепція економічної безпеки України / кер. проекту В. Геєць. Київ: Логос, 1999. 56 с.
10. Мамалуй О., Гриценко О., Гриценко Л. Основи економічної теорії: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 479 с.

11. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. С. Пирожкова. Київ: НІПМБ, 2003. 42 с.

12. Геєць В., Кизим М., Клебанова Т., Черняк О. та ін. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / за ред. В. Гейця. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.

13. Мунтіян В. Економічна безпека України. Київ, 1999. 464 с.

14. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статистику процесу забезпечення / за ред. Б. Кравченка. Київ: Кондор, 2002. 302 с.

15. Система економічної безпеки держави / за заг. ред. А. Сухорукова. Київ: ВД «Стилос», 2009. 685 с.